

Medborgerskap, politisk deltagelse og makt

Et ungdomsperspektiv

Guro Ødegård

Et forskningsbasert notat fra
Institutt for samfunnsforskning
Oslo 2011

© Institutt for samfunnsforskning 2011

Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo
www.sivilsamfunn.no

Notatet er finansiert av Ungdommens maktutredning.

Innhold

1. Innledning	5
2. Politisk medborgerskap.....	7
Ungdoms politiske kretsløp	9
3. Politisk deltagelse og mektiggjøring.....	13
Partikanalen – kjernen i det representative demokratiet	13
Politiske interesseorganisasjoner	
– bindeledd mellom ungdom og myndigheter	14
Enkeltsaksorienterte deltagelse	
– politisk deltagelse gjennom aksjonsdemokratiet.....	17
Ungdomsråd – det deltagerdemokratiske ideal	18
Unges deltagelsesmønster: Enten eller / både og?	19
4. Makt og myndiggjøring	22
Institusjonell makt	22
Individuell makt.....	25
5. Når kartet ikke passer med terrenget. Drøftelse.....	28
Svekket institusjonell makt	29
Styrket individuell makt.....	30
Når politiske fellesskap endres	30
Elitisering av demokratiet	32
Litteratur	34

Innledning

Ratifiseringen av FNs barnekonvensjon har ført til et økende fokus på barn og unges rett til innflytelse i samfunnslivet. Ulike fagmiljøer har gjennom de to siste tiårene arbeidet med å utvikle metoder og iverksette tiltak for øke barn og unge rett til å si sin mening innenfor arenaer som skolen, frivillige organisasjoner og i politikken. Begreper som medbestemmelse, brukermedvirkning, makt og innflytelse – og ulike grader av dette – har blitt en del av vokabularet vi omgir oss med.

I dette notatet rettes oppmerksomheten mot ungdoms deltagelse og innflytelse på politikken arena – altså ungdoms *institusjonelle deltagelse*. Målsettingen med notatet er slik sett å tydeliggjøre på den ene siden hvilke formelle politiske institusjoner ungdom har til rådighet dersom de ønsker å være politisk aktive – og på den andre siden hvilke muligheter for makt og innflytelse deltagelse på disse arenaene gir de unge borgerne. I lys av dette reises tre hovedspørsmål (1) Hvor tilgjengelige synes de politiske institusjonene å være for ungdom? (2) På hvilken måte kan disse institusjonene bidra til å gi unge politisk makt og innflytelse? Disse to spørsmålene innrammes av fortellinger om endringer i unges deltagelsesmønstre og framveksten av nye idealer. Disse ulike idealer bidrar til å styrke henholdsvis det *lille* og det *store* demokratiet, noe som danner bakteppe for det tredje spørsmålet: (3) Er noen typer av politisk deltagelse «bedre» enn andre – og i så fall – på hvilken måte?

Det er tre begreper denne presentasjonen bygger på: *medborgerskap*, *mektiggjøring* – forstått som politisk deltagelse eller muligheter for deltagelse – og *myndiggjøring* – det å ha innflytelse eller muligheter for å få det. Ved å forstå hva som ligger i disse begrepene og hvordan de står i forhold til hverandre, vil gjøre oss bedre i stand til å kunne skille hva som ligger i ungdoms potensielle og faktiske muligheter for innflytelse gjennom politiske institusjoner. Notatet er bygget opp på følgende måte:

I kapittel 2 gis en gjennomgang av begrepet medborgerskap. Sentralt i denne forståelsen står begrepet *empowerment* – som gir retning for å forstå politisk deltagelse som en mektiggjøringsprosess – samt politisk makt og innflytelse som myndiggjøring av unge. Dette er bakteppe for en modell som visualiserer ungdoms politiske kretsløp – der deltagelse og politisk påvirkning

er viktige dimensjoner. Det vil bli et særlig fokus på ulike dimensjoner av politisk sosialisering gjennom begrepene «push» og «jump».

I kapittel 3 rettes oppmerksomheten mot fire av de fremste politiske deltakelseskanalene ungdom har til rådighet: ungdomspolitiske partier, interessepolitiske ungdomsorganisasjoner, enkeltsaksorienterte aksjoner og kommunale ungdomsråd. De ulike kanalene blir plassert innenfor ulike demokratimodeller – som hjelper oss til å forstå hvordan deltakelseskanalene skiller seg fra hverandre med hensyn til plassering i det politiske systemet, da særlig knyttet til *det store* – og *det lille* demokratiet. Hovedspørsmålet som reises er hvilke muligheter – eller betingelser for deltagelse — som ligger i de ulike kanalene. Drøftelsen bygger på tidligere studier som viser endringer i disse deltakelseskanalene posisjon hos ungdom generelt og i norsk samfunnsliv spesielt.

I kapittel 4 tar vi med oss deltakelsesperspektivet fra det foregående kapitlet – og diskuterer hvilke muligheter for makt – og type makt – unge har til rådighet gjennom de ulike deltakelseskanalene. Kapitlet vil organiseres ut i fra et skille mellom *institusjonell* og *individuell* makt – som begge kan være formell eller uformell.

Er det grunn for å si at en type deltagelse er bedre enn en annen? I det avsluttende kapittel 5 foretas en oppsummering av ungdoms muligheter for politisk deltagelse og innflytelse i samfunnet. Dette kan i korte trekk oppsummeres slik: På den ene siden har ungdoms institusjonelle makt blitt svekket, på den andre siden har deres individuelle makt gjennom formelle rettigheter og uformelle mekanismer blitt styrket. I kjølvannet av dette reises spørsmål rundt en mulig elitisering av politiske deltagelsen og innflytelse.

Politisk medborgerskap

Begrepet *medborgerskap* ligger som et bakteppe for å forstå unges politiske deltagelse og innflytelse i det politiske samfunnslivet. I motsetning til statsborgerskapet – som utelukkende knyttes opp mot rettigheter og plikter på en rekke samfunnsområder nedfelt i lovverket – går medborgerskapet utover en juridisk forståelse. Medborgerskap bygger på prinsippet om at alle individer er fullverdige samfunnsmedlemmer. Dette innebærer at hvert enkeltmenneske har et sett av sivile, politiske og sosiale rettigheter som sikrer dem en likeverdig status og like *muligheter* for å delta i alle sider av samfunnslivet. Om vi ser på politikkenes område, har politisk deltagelse tradisjonelt blitt studert og vurdert som innbyggernes formelle politiske rettigheter og evnen til å delta i demokratiets institusjoner, styrt av egenskaper som kjønn, alder, inntekt og utdanning. Medborgerskapet retter ikke bare oppmerksomheten mot selve deltagelsen – men synliggjør også de rammebetingelser som påvirker borgerens *muligheter* for å delta. Å være medborger handler altså om å ha like muligheter til – sammen med andre – å delta i samfunnets utforming (Petersson et al. 1989).

For at alle borgere skal ha reelle *muligheter* til å påvirke de beslutninger som berører dem, velge sine representanter, bygge opinion og være med i frie organisasjoner, må de ha de nødvendige ressurser som gjør tilgangen til deltagelse mulig. Denne *mulighetsorienteringen* er unektelig et viktig perspektiv å ta med seg når vi retter blikket mot ungdomsgenerasjonen da politisk deltagelse i stor grad viser seg å være knyttet opp mot individuelle ressurser, som økonomi, utdanningsnivå m.m. Å styrke de unges autonomi ved å styrke deres ressurser, er en dimensjon som er viktig i medborgerskapsforståelsen.

Mulighetene for å delta – og for å ha innflytelse fører oss slik sett over på et annet begrep som er viktig for å forstå medborgerskapsperspektivet – nemlig *empowerment* (se Goul Andersen 2004, 23-25). Empowerment er en prosess som bidrar både til å mektiggjøre og myndiggjøre borgerne. *Mektiggjøringen* skjer gjennom en styrking av borgernes formelle og institusjonelle rettigheter. Viktig i så måte – og i denne sammenheng — er at det finnes politiske institusjoner, organisasjoner og andre kanaler slik at ungdom har muligheten til å delta i politiske aktiviteter. I dette notatet knyttes dette til fire are-

naer viktige for ungdom: (1) Lokale ungdomsråd (2) Ungdomspolitiske partier (3) Interessepolitiske ungdomsorganisasjoner (4) Enkeltsaksorienterte aksjoner.

Myndiggjøring synliggjør at det ikke bare er muligheten for å delta i politikken som er viktig (mektiggjøring) - men muligheten for å *påvirke samfunnsforholdene* rundt seg (political efficacy) – altså å ha muligheten til makt og innflytelse. Myndiggjøring rommer to dimensjoner: På den ene siden den responsen politisk aktive blir møtt med — eller opplever å bli møtt med — av de som sitter med makta (external efficacy). På den andre siden er det en mer subjektiv dimensjon som knyttes til individenes opplevelse av egen politisk kompetanse (internal efficacy). Det er den første dimensjonen – betydningen av å bli hørt av det politiske maktapparatet – som vil bli løftet fram og drøftet her, ikke den mer subjektive dimensjonen.¹ Med andre ord så handler *mektiggjøring* i denne sammenheng om deltakelseskanaler som gir ungdom mulighet for å delta politisk– og *myndiggjøring* om hvilke muligheter for innflytelse og politisk respons man gjennom deltagelse på disse arenaer vil kunne møte i politiske beslutningsorganer. Med andre ord: Politiske kanaler er en forutsetning for å ha politisk innflytelse. Men dersom det ikke finnes et mottaksapparat som er lydhøre for disse stemmene, så taper disse kanalene kraft som potensielle arenaer for unges politiske makt og innflytelse. Slik sett er mektig- og myndiggjøring tett sammenvevd.

Det ligger altså tydelige elementer av makt og innflytelse på ulike nivåer i medborgerskapsperspektivet. De svenske maktutrederne kalte de ulike nivåene *det lille* og i *det store demokratiet* (Petersson et al. 1989). Deltagelse og innflytelse i *det store demokratiet* handler om å delta og påvirke samfunnsforholdene samt kontrollere myndighetene gjennom tradisjonelle institusjoner som politiske partier, valgdeltagelse og forhandlinger gjennom andre formelle institusjoner. *Det lille demokratiet* innebærer at en gruppe personer gjennom direkte, personlig samhandling bestemmer eller forsøker å påvirke sin egen situasjon i sin nære omgivelse. Den danske forskeren Jørgen Goul Andersen (2004) mener at en medborgerskapstilnærming slik sett kjennetegnes ved at man setter fokus på demokratiet tilstand sett fra borgernes synsvinkel – ikke fra de politiske institusjonene. Dermed synliggjøres noen andre demokratiske utfordringer enn de vi er vant til. Ta for eksempel frykten for et framtidig demokratiunderskudd dersom stadig flere unge velger å *ikke* delta i politiske partier og organisasjoner. Tradisjonelt har utfordringen vært å finne metoder for å stimulere unge til å endre sine vaner. Man har i langt mindre grad diskutert hvordan de politiske institusjonene kan endres, slik at de opp-

---

1. Ungdommens maktutredning har bestilt et eget notat fra forskningsinstituttet NOVA som i belyser den subjektive dimensjonen av opplevd innflytelse og makt.

fattes som mer relevante for unge – og dermed mer aktuelle som politisk deltagelseskanal.

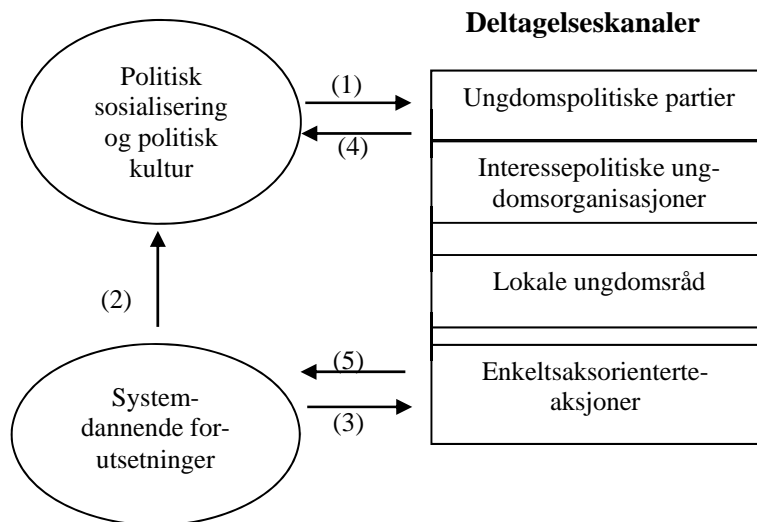
I det neste avsnittet skal det gis et kort innblikk i hvordan man kan forstå relasjonen mellom deltagelse og innflytelse i det som har blitt betegnet som ungdoms politiske kretsløp (for en grundigere redegjørelse se Ødegård 2010)

Ungdoms politiske kretsløp

Medborgerskapstankegangen løfter fram deltagelse og innflytelse som to helt sentrale forutsetninger for politisk engasjement. Dette er i og for seg ikke noe nytt. Også svenske forskere poengterte på 1980-tallet at en avgjørende forutsetning for politiske deltagelse var at der lå et *politisk engasjement* til grunn, at det fantes kanaler til å utføre politiske *handling* og at disse handlingene ble møtte gjenklang hos styresmaktene – at det altså var en mulighet for *innflytelse* (Petersson et al. 1989).

I modellen nedenfor er disse dimensjonene knyttet til politisk handling og innflytelse forsøkt visualisert. Jeg har også forsøkt å løfte fram de mer bakenforliggende betingelsene for politisk engasjement: Betydningen av politisk sosialisering, samt betydningen av offentlig politikk (her definert som systemdannende forutsetninger). Dette synliggjør også viktigheten den politiske konteksten har for ungdoms politiske deltagelse og innflytelse. Sentralt i denne sammenhengen er at modellen visualiserer relasjonene mellom politiske deltagelseskanaler, det politiske mottaksapparat – samt de mer grunnleggende prosesser som bidrar til å forme en politisk kultur. Sistnevnte er en viktig dimensjon for å forstå samtidens politiske engasjement

Modell 1: Ungdoms politiske kretsløp (Ødegård 2010)

Pilene i modellen indikerer relasjonene mellom elementene *politisk sosialisering*, *systemdannende betingelser* og fire kanaler for *politisk deltagelse og påvirkning*. Det skal kort redegjøres for de ulike delene i modellen.

Politisk sosialisering – «push» og «jump»

Store deler av den politiske forskningslitteraturen har tatt utgangspunkt i det faktum at rekruttering til og deltagelse i politiske organisasjoner er sosialt skjevfordelt. Den italienske samfunnsviteren Diego Gambetta (1987) bruker begrepene «push» og «jump» for å beskrive hvordan denne skjevfordelte rekrutteringen til høyere utdanning tar form. Begrepene *push* og *jump* er også anvendelig for å forklare rekrutteringen til politisk deltagelse.

Politiske sosialisingsprosesser ligger som grunnlag for all individuell mobilisering. Mobilisering handler om at enkeltindividet gjør samfunnets eller gruppens politiske verdi- og normsett til sine egne. Denne prosessen eller prosessene danner grunnlaget for et samfunns eller gruppes politiske kultur.

En rekke tidligere forskningsbidrag har vist at primærfamilien – altså den nære familien man vokser opp i — har stor betydning for barnas politisk aktivitetsnivå. Dette kalles primærsosialisering. Har foreldrene høy utdanning (Ekman og Zetterberg 2010), blir det snakket om politikk hjemme (se blant annet Sivesind og Ødegård 2003) og stemmer foreldrene ved valg (Bhatti og Hansen 2010), da er sjansen større for at også barna blir politisk bevisste og engasjerte. Det er slike mekanismer som betegnes som «push»- faktorer. De unge som fra barnsben av lærer deltagelsesnormer, har med andre ord noen sosiale, økonomiske og/eller kulturelle ressurser som legger føringer for det politiske verdi- og handlingsmønster. Tilsvarende — de unge som ikke har fått med seg disse ressursene hjemmefra — vil ikke ha de samme mulighetene til å bli «dyttet» (pushed) inn på arenaer der slike ressurser er viktige. De vil dermed ikke ha de samme forutsetningene for å være politisk aktive og påvirke samfunnet rundt seg. *Push* faktorene er altså med på å skape et skjevfordelt deltagelsesmønster som kan bidra til å holde store grupper av unge utenfor det politiske kretsløpet. Dersom store grupper opplever manglende muligheter til å påvirke politikken, vil kunne ført til politisk avmakt blant store grupper. Dette er selvsagt et problem for hvert enkelt individ som opplever dette – men det er like mye et problem for demokratiet – som på sikt vil tape legitimitet dersom det er de «privilegertes» oppfatninger, synspunkter og løsninger som legger premisset for den politiske dagsorden.

For å hindre utviklingen av et slikt skjevfordelt deltagelsesmønster har myndighetene drevet en aktiv politikk for å gi unge de samme mulighetene for en politisk aktiv og organisert fritid. Dette handler om å øke tilgangen til politiske ressurser gjennom andre kanaler enn primærfamilien. Dette kalles se-

kundærsosialisering – og kan knyttes opp til *jump* faktorer. Ved å inneha slike faktorer, som eksempelvis kunnskap om det politiske systemet, vil de unge i større grad ha råderett over om de ønsker å delta eller ikke. På politikkenes område handler blant annet dette om å sørge for at alle unge som har lyst, skal ha muligheten til å være politisk aktive og til å si sin mening i saker som angår dem. Det er dette som i modellen over betegnes som «systembetingede faktorer». I et demokratisk samfunn blir det ansett som viktig med slike kollektivt orienterte faktorer for å styre den politiske sosialiseringen. Disse kan senke terskelen for politisk deltagelse – og viske ut sosialt skjevfordelte deltagesmønstre (se også Schlesinger 1994 [1991]).

Å styrke de mekanismer som senker terskelen for unge til «hoppe» på politiske aktiviteter, bidrar til politisk integrering av en bredere gruppe av unge. De senere år har myndighetene artikulert en klar målsetting om å styrke disse sekundære sosialiseringsskanalene. Skolen som demokratiforbereende arena er en slik kanal (se blant annet Mikkelsen og Fjeldstad 2003, Amnå et al. 2010). Her skal vi imidlertid rette oppmerksomheten mot fire politiske deltageskanaler for unge som blir sett på som arenaer for politisk sosialisering (relasjon 1).

Et kretsløp i bevegelse

Samfunnets politiske kultur er i stadig endring. Nye generasjoner politisk aktive og beslutningstagere med nye verdi- og handlingsmønstre preget av sin samtid, påvirker den politiske kulturen. Dette beveger demokratiet (relasjon 2 og 4). La vi ta et eksempel: For 35 år siden var det en stor debatt i Norge om 18-åringene var modne nok til å ha stemmerett. I dag kan denne debatten virke absurd. I dag går derimot debatten om 16-åringene er modne nok til å inneha stemmerett. Eksempelet synliggjør hvordan demokratiets rammer beveges av generelle samfunnsstrøminger knyttet til ungdoms posisjon som politisk aktør – godt hjulpet av interesseorganisasjoner som arbeider for økt makt til ungdom (Ødegård 2011).

Myndigheter bruker også ulike virkemidler for å styrke sekundære sosialiseringsskanaler. Når det eksempelvis ytes økonomisk støtte til ulike formelle deltageskanaler eller arbeider for å øke antallet kommuner med lokalt ungdomsråd, er dette eksempler på typer av forutsetninger som påvirker de unges handlingsrom og muligheter for deltagelse (relasjon 3).

Men slike systemdannende forutsetninger skjer ikke i et vakuum. De etableres i en politisk dialog, påvirkes av pressgrupper og andre. I dette ligger det at organisasjoner, partier og andre interesseorganer vil være viktige kontrollører og politiske premissleverandører overfor myndighetenes politikktforming (relasjon 5).

Modellen er et forsøk på å tydeliggjøre faktorer og mekanismer som bidrar til å styrke den politiske sosialiseringssprosess for unge. Pilene indikerer at de ulike elementene opererer i et dynamisk forhold som hverken har en start eller slutt. Relasjonen vil være i kontinuerlig bevegelse — både i forvitring, i fornying og bevaring. Med dette som rammeverk vil jeg i de to neste kapitlene presentere de viktigste endringene knytte til unges tilgang på institusjonell politisk deltagelse (mektiggjøring) og mulighetene for innflytelse og makt (myndiggjøring).

Politisk deltagelse og mektiggjøring

I denne delen vil ungdoms politisk deltagelse bli drøftet i lys av fire deltagelseskanaler. Disse kan kategoriseres innenfor ulike demokratimodeller: (1) Ungdomspartiene – nært knyttet til det representative demokratiet, (2) Interessepoltiske ungdomsorganisasjoner – en del av den korporative kanalen, (3) Enkeltaksorienterte deltagelsen – knyttet til det mer uformelle aksjonsdemokratiet og til slutt (4) de kommunale ungdomsrådene – etablert som et resultat av en mer deltagerdemokratisk tilnærming. Hensikten med å knytte deltagelseskanalene opp mot mer overordnede demokratisystem er å synliggjøre forskjellene i de strukturelle betingelser for organisering av unge. Noe stilisert, kan vi plassere de to første deltagelseskanalene til *det store demokratiet* (jfr. forrige kapittel), mens ungdomsråd og aksjonsdeltagelse ofte knyttes til *det lille*. Poenget med denne synliggjøringen, er å vise hvordan deltagelseskanalenes fokus og organisering påvirker de unge deltagernes rammebetingelser for makt og innflytelse – som er tema i kapittel 4. Dette kapittelet reiser følgende spørsmål: Hvilke institusjonelle rammebetingelser karakteriserer de ulike kanalene? Viktige dimensjoner for å belyse dette er interndemokrati, representativitet og koblinger til det store eller det lille demokratiet. For de andre: Er kanalene tilgjengelige og åpne for de unge som vil være med - og i hvilken grad benyttes de? Det vil her blir presentert en kort statusrapport basert på tidligere forskning.

Partikanalen – kjernen i det representative demokratiet

De politiske partiene utgjør kjernen i vårt parlamentariske system, og er avgjørende for opprettholdelsen av valgdemokratiet – eller det som blir betegnet som det representative demokratiet. Det er fra partiene folkevalgte på lokalt-, fylkes- og nasjonalt nivå rekrutteres. Uten folkelig oppslutning i de partipolitiske institusjonene har ikke vårt parlamentariske system legitimitet.

De aller fleste partier i Norge har egne og selvstendige ungdomspartier. På sett og vis fungerer disse som enhver annen politisk interesseorganisasjon for ungdom, da man ikke kan stemme på dem ved offentlige valg. Likevel er

ungdomspartiene svært viktige i det politiske systemet. Ikke bare representerer de en arena hvor politisk engasjert ungdom kan drive med politikk i et fellesskap med andre. Gjennom medlemskapet innehar enkeltindividet formelle rettigheter i partiets interne demokrati. Dermed representerer partiet enkeltindividers syn overfor politiske og forvaltningsmessige beslutningsmyndigheter. Men foruten å ha en interndemokratisk struktur har også ungdomspartiene formell representasjonsrett i moderpartienes demokratiske strukturer. Dette betyr at ungdoms perspektiver, synspunkter og interessefelt har store muligheter for å bli omformet til offentlig politikk gjennom dette systemet (se blant annet Ødegård 2009). Ungdomspartiene fungerer dermed som bindeledd mellom de yngste velgerne og partipolitikken — og ikke minst som rekrutteringskanal av unge medlemmer til moderpartiet.

Utfordringen er at ungdomspartiene — i likhet med moderpartiene — har relativt lav oppslutning i Norge. I notatet «Unge i tradisjonell politikk» – utarbeidet for Ungdommens maktutredning – viser Ødegård og Bergh at knappe 12 000 unge under 26 år er medlemmer i et ungdomspolitisk parti.² Notatet oppsummerer forskning på partipolitisk deltagelse som viser en relativt dramatisk nedgang i antallet medlemmer gjennom en 20-30-års periode. Ødegård og Bergh gir samtidig indikasjoner på at de ungdomspolitiske partiene medlemstall har stabilisert seg på et jevnt over lavt nivå det siste tiåret.

Politiske interesseorganisasjoner – bindeledd mellom ungdom og myndigheter

Det norske organisasjonssamfunnet er stort og mangfoldig. Foruten partiene, finnes en rekke frivillige og ideelle organisasjoner som opererer innenfor det som blir kalt *sivilsamfunns sfæren*. Denne sfæren ligger utenfor den private sfære og bortenfor staten. I dette rommet opererer ulike typer organisasjoner, i følge Lorentzen (2004, 10), som arenaer for «identitetsdanning, sosial integrasjon og politisk engasjement». Disse organisasjonene har spilt en avgjørende rolle for utviklingen av demokratiet i Norge, og framstår fortsatt som viktige kanaler for folkets påvirkning av politiske beslutninger, både på lokalt og nasjonalt nivå (Østerud et al. 2003, Wollebæk og Selle 2002). Nettopp fordi de bygger opp under prinsippet om det folkestyrte demokratiet, refereres organisasjonene ofte til som den *korporative kanal* (Egeberg et al. 1978) – som et bindeledd mellom folket og myndighetene.

---

2. Dette tallet baserer seg på betalende medlemmer som er registrert inn til støtteordningen Frifond.

Bengtsson betegner sivilsamfunnets betydning slik:

Demokratien är ett samspel mellan politiken och det civila samhället. (...) Det handlar i det här perspektivet mer om process än om resultat. Mindre om hur målet ser ut, och mer om resan dit (Bengtsson i SOU 1999:12, 103).

Når Bengtsson påpeker at organisasjonene er sentrale i den politiske prosessen – ikke bare i forhold til politiske resultater — er dette særlig viktig med tanke ungdoms muligheter for politisk og demokratisk integrasjon. De frivillige barne- og ungdomsorganisasjonene, i likhet med ungdomspartiene, bygger på et internt medlemsdemokrati som binder det lokale nivå sammen med det nasjonale. De lokale foreningene er forenet i en nasjonal organisasjon. Ikke bare bidrar disse organisasjonene til å utvikle demokratiske medborgeridentiteter som rekker utover organisasjonslivet, de inngår også i offentlige drøftelser med andre organisasjoner eller representanter for det politisk / administrative system som gir enkeltindividet et talerør inn mot det politiske maktsentrum. Slik sett bidrar de til input i den politiske prosessen.

Dette har bidratt til at ungdomsorganisasjonene har tjent som sekundære sosialiseringssagenter for generasjoner av unge. Særlig gjelder dette de *samfunnsretta* organisasjoner – de organisasjoner med et politisk siktemål og en agenda utover selve organisasjonen og dens medlemmer. Disse har gitt ungdom arenaer for opplæring i demokratiske spilleregler, både gjennom de demokratiske prosedyrer og regler intern i organisasjonen, men også gjennom koblingene, forhandlinger og samarbeid med politiske institusjoner i det store demokratiet.

Men dette organisasjonslivet er under forandring på to fronter: For det første endres organisasjonslandskapet ved at det blir færre samfunnsretta organisasjoner. For det andre har det generelt vært en sviktende oppslutning av unge medlemmer i disse organisasjonene.

Først til endringer i organisasjonslandskapet: Den norske makt- og demokratiutredningen konkluderte i 2003 at vi er vitne til den tradisjonelle organisasjonsmodellens «sammenbrudd» (Østerud et al. 2003, 147). De tradisjonelle sosiale massebevegelsene – eller det som ovenfor ble betegnet som samfunnsretta organisasjoner – blir det færre av. Sivilsamfunnet synes i økende grad å domineres av organisasjoner med stor grad av spesialisering, egenorganisering, sentralisering og profesjonalisering. Dette har ført til at organisasjonslandskapet i større grad enn før domineres av apolitiske organisasjoner og ne ad-hoc orientert lokale nettverk (ibid., Wollebæk og Selle 2002). Dette bildet gjelder også organisasjonslandskapet for ungdom (Sivesind 2006, Wollebæk 2006, Christensen et al. 2011). Mens de samfunnsrettede og mer konfliktorienterte organisasjonene er på vikende front, er de mer medlemsrettede- og konsensusorienterte lag på frammarsj (Wollebæk 2001, Wollebæk 2006).

Det andre merkbare utviklingstrekket er den sviktende rekruttering av medlemmer til frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner. Selv om tall for tiårsperioden 1991-2002 viser at over 90 % av norske tenåringer oppgir å være eller ha vært medlem av en eller flere frivillige organisasjoner (Ødegård 2007b),³ er andelen som oppgir å være organisasjonsmedlem redusert med 11 prosentpoeng fra 1992 til 2002 (ibid.).⁴ Dette betyr at like mange unge som før er innom en organisasjon i løpet av tenåringsperioden, men de slutter raskere. Omløpshastigheten på et medlemskap har med andre ord økt. Dette samsvarer med studier av den voksne delen av befolkningen, som viser at lojaliteten til organisasjoner som er nært knyttet til politiske institusjoner gjennom samhandling og forhandlinger, er redusert i perioden 1980-2000 (Wollebæk og Selle 2002). For ungdomspopulasjonen viser nedgangen seg særlig i de store og medlemsorientert kulturorganisasjonene som speider, korps og orkestre. Men også de mer samfunnsretta organisasjonene, de som viser seg å ha størst demokratiskerende effekt (Ødegård 2006a), har fått redusert sin totale medlemsopplutning fra 10 % til 7 % gjennom 1990-tallet (Ødegård 2006b).

Det er viktig å påpeke at disse utviklingstrekkene ikke er enestående for Norge. Blant svenske gutter i alderen 16-24 år har andelen medlemmer i frivillig organisasjon redusert fra rundt 90 % til 80 % fra 1992 til 2000 (Vogel et al. 2003), og i Danmark har unge mennesker et langt lavere deltagelsesnivå i institusjons- og organisasjonsbundne aktiviteter enn de som var unge på 1960- og 70-tallet (Levinsen 2003). Til tross for dette er det grunn til å stoppe opp og jamføre med resten av verden. De nordiske ungdommene rager på verdens toppen med sin høye deltagelsesrate (Fahmy 2006). Det gjelder også norske borgere generelt, som i sammenligning med borgere i andre europeiske land, scorer høyt på målinger både når det gjelder intensitet og omfang i organisasjonsdeltagelsen (Wollebæk et al. 2008).

---

3. Dette dreier seg om aktivitetsbaserte organisasjoner (idrett inkludert), kultur- og musikkorganisasjoner, religiøse organisasjoner, politiske-, humanitære og miljøorganisasjoner og den udefinerbare kategorien 'Annen organisasjon' (Ødegård 2007).

4. I 1992 oppga 76 % av tenåringsgenerasjonen å være medlem i en eller flere frivillige organisasjoner, ti år senere var andelen sunket til 65 % Ødegård, G. 2007b. Troløs ungdom. Endringer i ungdoms deltagelse i frivillige organisasjoner fra 1992 til 2002. I: Strandbu, Å. og T. Øia (eds.) *Ung i Norge. Skole, fritid og ungdomskultur*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag..

Enkeltaksorienterte deltagelse – politisk deltagelse gjennom aksjonsdemokratiet

Når den norske maktutredningen fra 2003 kom med sin sluttrapport, løftet de fram en rekke former for tilleggsdemokrati. I forhold til den mer klassiske formen, knyttet til folkestyre og det representative demokratiet, snakket de om rettighetsdemokrati, deltagerdemokrati, aksjonsdemokrati, forbrukerdemokrati, lobbydemokrati og barometerdemokrati (NOU 2003:19). Poenget med dette var å synliggjøre det faktum at «folkets deltagelse» ikke lenger bare avgjøres innenfor rammene av de politiske institusjoner. For samtidig som forskningen på tradisjonell politisk deltagelse har rettet fokus mot forvitringen av den konvensjonell parti- og organisasjonsdeltagelsen, har oppmerksomheten i økende grad også dreid seg mot oppslutningen i enkeltaksorienterte meningsytringer i det offentlige rom. Eksempler på slike aktiviteter er demonstrasjoner, boikotting av varer, politiske folkemøter osv. Slike typer aktiviteter kan skje i regi av det som betegnes om sosiale bevegelsene, som i motsetning til de interessepolitiske organisasjonene, har en mer flytende og desentralisert organisasjonsstruktur, uten faste medlemskriterier (Norris 2002). De første bevegelsene kom på 1950-tallet og mobiliserte folk til å protestere mot atomvåpen og for menneskerettigheter. Et par tiår senere var det i særlig grad miljø- og kvinnebevegelsen som satte dype spor, gjennom mobilisering av borgere over hele den vestlige verden. I dag er vi vitne til at ulike saksnettverk søker sammen i løsere koalisjoner og danner felles paraplyorganisasjoner som opererer uavhengig av nasjonale grenser (ibid.). Eksempler på dette er ATTAC og Greenpeace. Selv om saken har et globalt siktemål, står kampene ofte lokalt, der folk bor.

Sosiale bevegelser av denne typen har ikke fått nevneverdig oppslutning i Norge – selv om både de temaene de reiser og aksjonsformene de fremmer er blitt en del av den norske politiske virkeligheten. En «avart» av disse er utbredelsen av de mer lokale nettverkene, de lokale aksjonsgruppen — løsrivet fra en formell og nasjonal organisasjonsstruktur basert på formelt medlemskap. Dette er aksjonsgrupper som retter sitt engasjement ofte mot enkelt saker, det være seg motstanden mot monstremaster, sykehusnedleggelse, bevaring av grendeskoler m.m. Målsettingen er å oppnå støtte og legitimitet i folket for en sak (Melucci 1996). Dette betyr ikke at slike lokale/regionale aksjoner ikke blir støttet eller drevet fram av formelle organisasjoner. I Norge har både de globale bevegelsene og de lokale aksjonsgruppene nære bånd og samhandling med de medlemsbaserte organisasjonene.

I Norge har andelen borgere over 18 år som har deltatt i slike aksjoner økt fra rundt 20 % til 40 % i perioden 1985 til 2005 (Berglund og Aardal 2007). Internasjonale komparative studier viser at Norge, sammen med Sverige, Danmark og Island, ligger helt i tet-sjiktet når det gjelder denne type deltagelse (Norris 2002, Berglund et al. 2008). Også andelen nordiske borgere i alde-

ren 15-29 år, ligger helt på topp, sammenlignet med unge i en rekke andre land (Fahmy 2006)⁵. Det er altså særlig ungdomsgenerasjonen som står for veksten, både i Norge (Lidén og Ødegård 2002, Berglund et al. 2008), og i andre vestlige land (Norris 2003). I 2002 var det langt flere tenåringer som hadde deltatt i aksjoner enn i de konvensjonelle organisasjonsaktivitetene i Norge (Ødegård 2003). I Danmark hevder Levinsen (2003) at det i særlig grad er grasrotsaktiviteter som har bidratt til at de danske unge ikke er blitt passive tilskuere. I Sverige viser Johansson (2007) at skillene i aktivitetsnivå mellom unge og eldre aldersgrupper er små, mens aktivitetsprofilene framstår forskjellige. Kort fortalt er det å kontakte en politiker og være partimedlem en aktivitet for de voksne, mens demonstrasjoner og kampanjer er ungdommens språk. Tilsvarende mønster finner vi i Norge (Lidén og Ødegård 2002). Dette er med andre ord en type politisk deltagelse i vekst.

Ungdomsråd — det deltagerdemokratiske ideal

I Norge har antallet kommunale ungdomsråd hatt en betydelig økning siste tiår. I 1999 hadde rundt 183 norske kommuner igangsatt ungdomsråd eller lignende kanaler for de unges brukerinnflytelse (Skimmerli 1999), mens i dag har mer enn 80 % av 430 kommuner etablert rådgivende organ for ungdom. I 2002 hadde rundt 8 prosent av tenåringer i Norge deltatt i denne type råd (Ødegård 2003). Andelen i dag er nok betydelig høyere.

En viktig og uttalt målsetting med ungdomsrådene er å oppfylle FNs barnekonvensjon artikkel 12 — å gi barn og unge medbestemmelse. Etableringen må forstås i en større sammenheng der framveksten av et mer deltakerdemokratiske ideal var den rådende ideologi. Fra 1960 årene startet utvidelsen av den moderne velferdsstaten. Dette bidro til at den byråkratiske autonomien økte, og dermed et økende behov for å rådføre seg med *brukere* av velferdsgodene. Ungdomsråd er ett eksempel, men vi ser også andre typer brukerråd — som eldreråd og råd for funksjonshemmede. Målsettingen er at innbyggerne skal kunne medvirke i beslutninger som påvirker deres hverdagsliv (Martinussen 2003, Torpe 2000, Elster 1983, Torpe og Goul Andersen 2000), samt bidra til at forvaltning og politikere kan fatte mer presise beslutninger i forhold til innbyggernes og brukernes behov. I likhet med den enkeltsaksorienterte deltagelsen, er slik sett ungdomsrådene knyttet opp mot *det lille*

---

5. Sammen med Sverige og Finland, scorer 15-29 åringer i Norge høyt på politisk deltagelse (både konvensjonell og enkeltsaksorientert deltagelse) sammenlignet med unge i 21 land. Dataene er hentet fra European Social Survey (Fahmy 2006, 99).

demokratiet (Petersson et al. 1989). Her gis borgerne muligheter til å påvirke forhold som nært knyttet til eget hverdagsliv.

Flere studier viser at opprettelsen av slike råd er motivert ut fra troen på at de skal ha en positiv effekt på ungdom politiske deltagelse generelt. Rådene skal dermed kunne gi unge en generell demokratisk kompetanse. I likhet med interessepolitiske organisasjoner vil de slik sett framstå som skoler i demokrati (Skimmerli 1999, Vestel et al. 2003, Teige 2005). I hvilken grad ungdomsrådene lykkes med dette er noe usikkert. Noen studier viser at rådene *kan* tjene som rekrutteringskanal til de politiske partiene, da det blir en naturlig videre karrierevei for de svært politisk engasjerte rådsmedlemmene (Teige 2005, Vestel et al. 2003). Til tross for en omfattende økning i antallet kommunale ungdomsråd, synes det imidlertid ikke ut som at dette har virket positivt inn unges posisjon i formelle politiske organer lokalt. I notat «Unge i tradisjonell politikk», peker Ødegård og Bergh på at andelen unge kommunestyrerepresentanter under 26 år har holdt seg stabilt lav gjennom de tre siste kommunevalgene (1999, 2003 og 2007). Likeledes synes antallet ungdomsråd ikke å ha påvirket de ungdomspolitiske partiers medlemskapsstatistikk (ibid.).

Unge deltagelsesmønster: Enten eller / både og?

Er det slik at unge deltar i en type politisk aktiviteter og framviser slik sett det som blir betegnet som et *spesialisert* deltagelsesmønster, eller mixer de ulike former for politisk aktivitet, og har slik sett et *kumulativt* deltagelsesmønster?

Tidligere var det en klar tendens til at de som var aktive i de tradisjonelle politiske organisasjonene også var de som i størst grad deltok i aksjonsorientert deltagelse. I dag er dette i endring. Det synes som om vi går mot – ikke bare et spesialisert – men også et individualisert deltagelsesmønster. Unge velger i økende grad å uttrykke sine standpunkter gjennom meningsytringer i det offentlige rom, i stedet for å knytte seg til kollektive og formelle organisasjoner, med tidkrevende demokratiske medlemsprosesser.

Samtidig viser forskning både fra Norge (Strømsnes 2003, Berglund og Aardal 2007) og internasjonalt (Norris 2002) at det er en klar sammenheng mellom de ulike aktivitetstypene innenfor de mer tradisjonelle formene – og innenfor de mer aksjonsorienterte formene. Altså: Er man medlem av en politisk organisasjon, er sannsynligheten større for at man også tar kontakt med politikere, enn om man ikke er medlem. Tilsvarende: Har man deltatt i en demonstrasjon, er sannsynligheten større for at man også har skrevet under på et opprop.

Det er imidlertid fortsatt større sannsynlighet for at aktivistene også er parti-medlemmer, men denne sammenhengen er langt fra like sterk som før. Det å delta i ett formelt nettverk synes altså fortsatt å bidra til å øke informasjonstilgangen også til andre aktiviteter/nettverk, samtidig som at deltagelsen i seg selv ser ut til å virke mobiliserende for ytterligere deltagelse (se blant annet Putnam 2000). Poenget er at et slikt kumulativt mønster var mye mer entydig i Norge på 1970-tallet (Olsen og Sætren 1980). Tjue - tretti år senere, med utgangspunkt i den norske Medborgerundersøkelsen, viser Strømsnes (2003) at bildet ikke lenger er så entydig. Det er blant annet mange aksjonsaktiviteter som ikke har noen effekt på deltagelse i de mer tradisjonelle organisasjonsaktivitetene. Berglund og Aardal (2007) viser for eksempel at effekten av direkte aksjonsdeltagelse på valgdeltagelsen ikke er særlig stor. En årsak til denne dreiningen kan være at enkeltsaksorientert deltagelse har gått fra å være marginal, til å bli «mainstream». Dette har bidratt til at borgernes vilje til å delta i slike aksjoner også er blitt normalisert (Van Aelst, Walgrad 2001 i Norris 2002).

Vi vet imidlertid mindre om relasjonen mellom deltagelse i lokale brukerråd på den ene siden – og annen type politisk deltagelse på den andre. De danske forskerne Goul Andersen og Hoff (1995) har sett på disse sammenhengene⁶. En motivasjon for å studere dette var Patemans (1970) tro på at det eksisterer klare *spill-over* effekter: Brukerorienterte aktiviteter ville føre til en mobilisering av deltagelse også knyttet til «det store demokratiet». Goul Andersen og Hoff viser at så ikke er tilfelle.

Det er en viss sammenheng mellom aksjonsdeltagelse og brukerdeltagelse, hvilket ifølge forskerne umiddelbart forekommer rimelig, da disse aktivitetstyper har en rekke likhetspunkter, og ofte knyttes til det lille demokratiet. Men det generelle bildet viser at det er relativt vanntette skott mellom brukerdeltagelse og konvensjonell deltagelse, så vel som mellom brukerdeltagelsen på de enkelte forvaltningsområder.

Det er imidlertid uklart hvordan medlemmene av de lokale ungdomsrådene plasserer seg i et bredere deltagelsesmønster. Det er tenkelig at rådenes sterke relasjon til lokaldemokratiet bidrar til at de fungerer som «partiskoler». Som jeg tidligere har vært inne på tyder ikke statistikken på at dette har økt antallet medlemmer i politiske partier eller unge folkevalgte i kommunestyrene.

Samtidig viser flere kvalitative studier at de som har vært mest involvert i ungdomsrådene ofte fortsetter sitt engasjement i et ungdomspolitisk parti (Vestel et al. 2003, Teige 2005). Man skal med andre ord ikke la statistiske ikke-signifikante sammenhenger skygge for at selve deltagelsen i slike bru-

---

6. Andersen og Hoff (1995) har konstruert en indeks som inneholder deltagelse på 7 ulike områder/råd/utvalg i lokalforvaltningen.

kerorienterte råd kan bidra til opparbeidelsen av en deltagerkompetanse for enkelte. En slik kompetanse vil gi dem kompetanse som vil kunne øke mulighetene for å øve innflytelse på områder de er opptatt av. Dette kan ha positiv effekt også på andre deltagelsesformer, så vel som på den framtidige deltagelsen. Dette støttes også av Goul Andersen og Hoff (1995).

Makt og myndiggjøring

Hva er makt – og hvordan kan vi skal forstå makt i lys av medborgerskap og politisk deltagelse? Utgangspunktet for dette kapittelet er et skille mellom *institusjonell* og *individuell* makt. Dette er nært knyttet opp mot det Engelstad (2010) peker på som demokratiets to sider: nemlig den kollektive og individuelle siden. Når jeg her bruker begrepet institusjonell makt, er dette fordi fokuset for notatet nettopp retter seg mot ungdom institusjonalisert deltagelse og innflytelse.

Institusjonell makt henviser til den makten unge har gjennom sitt medlemskap i en organisert sammenslutning. *Individuell makt* er knyttet til enkeltindividenes muligheter for makt og innflytelse som samfunnsborgere. Makten kan innenfor hver kategori være både *formell* eller *uformell*. Den formelle makten henviser til en rettighetsbasert forståelse av begrepet. Retten til å stemme ved valg er en slik type, samt demokratiske rettigheter i politiske organisasjoner. Den uformelle makten er langt mer vanskelig å gripe, men er i større grad knyttet opp mot enkeltaktører eller grupperes evne til å sette dagsorden og være premissleverandør i offentligheten uten at denne er knyttet til formelle kanaler.

Institusjonell makt

Tidligere studier har fokusert i særlig grad på tre institusjoner for utøvelse av makt eller følelse av avmakt blant unge. Dette er i *skolen* og i *politikken* og *organisasjonslivet* (Engelstad og Ødegård 2003). På disse arenaer beveger ungdom seg ofte på «de andres» terreng, og leverer ofte få premisser og makter i større eller mindre grad å gjøre seg gjeldende. Det er denne institusjonaliserte makten som vil bli drøftet, med utgangspunkt i de fire deltagelsesarenaene: ungdomspartier, interessepolitiske organisasjoner, enkeltsaksorientert deltagelse og lokale ungdomsråd. Hvordan skiller disse seg fra hverandre med hensyn til mulighetene for makt og innflytelse? Det er viktige prinsipielle forskjeller mellom disse kanalene – noe som gir ulikt legitimitetsgrunnlag for

makt og innflytelse. Det er tre forhold som her løftes fram: Betydningen av *representativitet*, av *autonomi* og *opinionsdanning* (se også Engelstad 2005).

Legitimitetsgrunnlag for makt: Representasjon, autonomi og opinionsdanning

Unges rammevilkår for makt i kraft av å være en del av et institusjonelt fellesskap står – og har i generasjoner – stått sterkt i Norge. I rundt 100 år har ungdom hatt muligheten til å være aktivt med i samfunnslivet gjennom deltagelse på formelle arenaer – som frivillige organisasjoner. Denne kanalen har vært knyttet opp mot det store demokratiet.

Når det kommer til politisk innflytelse gjennom politiske samtaler, dialog og beslutninger, står *partiungdommen* – i alle fall institusjonelt – i en særstilling. Ungdomspartiene er direkte knyttet opp mot et moderparti – som er forutsetningen for valgdemokratiet. Gjennom representasjonsordninger har de også formell innflytelse i moderpartiets politikktutforming. Ungdomspartiene henter slik sett sin legitimitet gjennom å være partienes ungdomsorganisasjon og ved at de gjennom sin interdemokratiske struktur er valgt til å representere organisasjonens unge medlemmer både internt og eksternt.

Også de *interessepolitiske organisasjonene* for barn og unge henter primært sin legitimitet som meningsbærende aktører ved at ledelsen er valgt og slik sett *representerer* større gruppers interesser i samfunnslivet. Det er også denne formelle representasjonen som har gitt dem posisjonen som offentlige høringsorganer. Ved å inngå i politiske samtaler, drøftelser og forhandlinger med offentlige myndigheter, får disse organisasjonene og dens medlemmer mulighet for innflytelse i politiske beslutningsprosesser. De framstår slik sett som viktige premissleverandører for formingen av offentlig politikk (politisk input). I motsetning til både ungdomspartiene og ungdomsrådene, som begge har sterke formelle / uformelle bånd til det politiske maktapparatet, framstår de interessebaserte ungdomsorganisasjonene som autonome – uten formelle bindinger til den politiske makteliten. Dette styrker deres troverdighet og legitimitet som kritiske korrektiv overfor den samme eliten.

Også politisk deltagelse i de mer løse nettverkene – de mer *enkeltsaksorienterte kanalene* – må også sies å framstå som kritiske og autonome aktører overfor makteliten. Ta for eksempel lokale aksjonsgrupper. Her er ofte målsettingen å påvirke politikken «output» side – altså beslutninger som er vedtatt, eller i ferd med å bli vedtatt – mer enn å bidra til å forme politikken dagsorden (input). I motsetning til de formelle organisasjonene, henter ikke disse nettverkene sin legitimitet gjennom et interdemokratisk system og formell valgt representasjon. Deltagernes muligheter for formell makt og innflytelse internt er slik sett svak. Derimot er aksjonsdemokratiets fremste styrke den kraften som ligger i evnen å mobilisere mange på kort tid, kunnskapen om enkeltsaker og evnen til å løfte fram saker og skape debatt i det offentlige

rom. Makten legitimeres slik sett i kraft av å være opinionsdannere i offentligheten. Denne type innflytelse synes å ha økt gjennom det siste tiåret. Dette handler ikke bare om at det er blitt flere som deltar på denne arenaen – men mediernes posisjon som politisk nyhetsformidlere har styrket effekten av fakkeltog og andre meningsytringer i det offentlige rom. Dette har også sammenheng med framveksten av en kommersialisert kultur som til en viss grad har visket ut grensen mellom det private og det offentlige. Den nye aksjonsorienterte enkeltsaksdeltagelsen retter seg i større grad mot en offentlig diskurs enn mot interne forhandlinger på medlemsmøter. Slike organisatoriske endringer gjør at det politiske feltet som er avhengig av en form for organisering for å fatte beslutninger, blir stilt på prøve.

Ungdomsrådene har en uklar posisjon demokratiet. I motsetning til de tre andre deltagelseskanaler, henter de unge sin legitimitet til makt og innflytelse som *brukere* av offentlige velferdsgoder heller enn *borgere* med rettigheter og plikter. Målet med ungdomsrådene er i all hovedsak å sikre at forvaltningen og lokalpolitikere fatter «treffsikre» beslutninger i ungdomspolitiske saker. For å ivareta en viss effektivitet er det intensjonen at ungdomsrådets medlemmer skal representere en større gruppe unge. Flere studier viser imidlertid at kravet om representativitet med valgte representanter er vanskelig å oppfylle. Blant annet Teigene (2005) konkluderer i sin studie av tre norske barne- og ungdomsråd at behovet for engasjerte ungdommer overskygger kravet til representativiteten. Lignende mønster har vist seg også i andre studier (Vestel et al. 2003). Å skulle fylle rollen både som et representativt interesseorgan for ungdom og et konsultativt råd for lokale myndigheter er krevende. Denne rolleblanding har ført til at ungdomsrådene betraktes som “hybrider” i demokratiet (Lidén og Ødegård 2002). Ungdomsrådene er slik sett ikke autonome aktører overfor det lokale forvaltningssystemet eller politiske myndigheter. Dette befestes også fra en rekke studier som fastslår at ungdomsrådene ikke bare er initiert, men også administrert og kontrollert av lokale myndigheter og forvaltningen (Teige 2005, Sörbom 2002, Lidén 2003, Lidén og Ødegård 2002, Fahmy 2006, Ødegård 2007a, Vestel et al. 2003, Matthews 2001, Fahmy 2005).

Ungdomsrådene har ingen formell makt. Deres legitimitet ligger nettopp i å være rådgivere overfor lokale myndigheter, enten det dreier seg om saker politikere har reist – eller saker ungdomsrådet selv mener er viktig å sette på dagsorden. Deres innflytelse er slik sett prisgitt myndighetene vilje til å lytte. Flere studier viser at de unge rådsmedlemmene i stor grad opplever av å bli hørt, noe som er en svært viktig for motivasjonen for videre deltagelse. Teiges (2005,95) forskning viser at vel så viktig som det *faktiske* resultatet av arbeidet i ungdomsrådet, er medlemmenes opplevelse av å bli hørt ‘der og da’ — av myndighetspersonene. Med andre ord er ungdomsrådene i Norge uten formell påvirkningsmulighet, men prisgitt velvillige lokalpolitikere (Ødegård 2007a).

På mange måter kan vi se at ungdom politiske kanaler som er knyttet til det store demokratiet – som ungdomspartier og formelle organisasjoner – bygger sin legitime makt på formell representasjon. Kanalene knyttet til det lille demokratiet – som aksjonsgrupper og brukerråd – knytter sin legitimitet til makt og innflytelse basert på mer uformelle strukturer – og i kraft av deltagerens evne til å formulere seg som bruker av velferdsgoder eller som opinionsdanner.

Individuell makt

Norske myndigheter har satt fokus på å styrke ungdoms individuelle og formelle rettigheter som meningsbærende aktører på flere områder. Eksempelvis er lovverket styrket for å øke unges formelle makt. I dag er det blant annet en lovfestet rett at barn skal få uttale seg og bli hørt i spørsmålet om bosted etter foreldrenes samlivsbrudd. Et annet eksempel er tiltak for å styrke den demokratiske infrastrukturen i frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner. For å sikre at de yngste medlemmene har reell innflytelse, har myndighetene skjerpet kravet til interndemokrati for at organisasjonene skal kunne få maksimal uttelling for offentlige tilskudd (Barne- og likestillingsdepartementet 2007). I tillegg er spørsmålet om en utvidelse av stemmerettsalder til 16 år satt på dagsorden (Stortingsmelding 2003-2004:49). Dette er noen eksempler på styrkingen av individuell og formelle rettigheter, rettigheter som for ungdomsgenerasjonen med all sannsynlighet vil bli ytterligere styrket i framtiden, både nasjonalt og internasjonalt (Fahmy 2006).

Det er flytende overgangen mellom individers eller gruppers formell og uformell makt. På en rekke områder har ungdom i større eller mindre grad økt sin makt gjennom å være en generasjon i en tid med raske teknologiske og ungdomskulturelle endringer. Dette gir dem i økende grad definisjonsmakt, symbolmakt og forbrukermakt. Disse mer uformelle maktdimensjonene knyttes til ungdomsgenerasjonens kanskje fremste fortrinn: Deres endringskompetanse.

Unge endringskompetanse

Ungdomstida karakteriseres som en fase der individet står i en marginal posisjon, uten fulle rettigheter som samfunnsborger, men heller ikke som fullverdig ansvarlig overfor storsamfunnet. Ungdom er sånn sett i forandring *fra* en barnlig avhengighet, *til* en mer voksen selvstendighet — *fra* en sosial posisjon som umyndig og avmektig, *til* en sosialt meningsfull posisjon i samfunnets struktur og institusjoner (Wyn og White 1997). Det er i denne «mellomfasen» individet på alvor blir stilt overfor den sosiale posisjonen de skal inn i. De blir forberedt til et sosialt og politisk medborgerskap både gjennom utdannelses-

systemet, men også gjennom de formelle organisasjonsaktiviteter og tilpassede brukermedvirkningstiltak. I en politisk kontekst er dette interessant. For parallelt med at man ønsker å sosialisere unge inn i demokratiske normer og verdier fastlagt av voksensamfunnet, artikulere nettopp ungdomstiden *endring*. Tenårene handler om å løsrive seg fra foreldre og de barnlige institusjoner. I denne perioden tilpasser man seg samfunnets normer og regler – samtidig som det for mange er en periode med store psykiske og sosiale forandringer, der brytninger, motstand og opposisjon kan oppstå i møte med samfunnets verdi- og handlingsmønster. Slik sett besitter ungdom som gruppe en *endringskompetanse* andre generasjoner ikke har (se også Engelstad og Ødegård 2003). Dermed står ungdom i en paradoksal situasjon, både som *institusjonsutfordrer* og som *bevarer* av de samme institusjonene i framtida.

Nesten på alle andre områder i samfunnet får vi ikke nok av ungdom *endringskompetanse*. Mens markedsorienterte TV-kanaler ser på denne kompetansen som en kapital og peilepunkt de orienterer seg etter – ser politiske myndigheter og de politiske partier ofte på dette som et problem. Når ungdom ikke lenger i like stor grad som tidligere generasjoner deltar i de tradisjonelle politiske institusjoner, forsøker man å dreie deres politiske delttagelsesmønster tilbake i folden. Etableringen av kommunale ungdomsråd *kan* ses på som et slikt tiltak. I stedet for å forholde seg til ungdom som politiske aktører i en ny tid – der de framstår som den viktigste eksponenten for framtidens politiske dagsorden fremmet på alternative politiske arenaer — blir de betraktet som politiske lærlinger som skal sosialiseres inn i de tradisjonelle kanalene.

Alternative meningsrom

Unge sviktende opplutning om tradisjonelle kanaler har etterlatt seg et institusjonelt tomrom. Parallelt har nye informasjons- og kommunikasjonskanaler bidratt til nye metoder og nye «rom» for informasjonsinnhenting og politisk aktivisme. Her er ungdomsgenerasjonen i front. Karlsen (2008) har vist at det er ungdom som i særlig grad bruker internett som kanalen for innhenting av informasjon om politiske partier. Internett har også lettet muligheten til å delta i politiske diskusjonsfora fra ungdomsrommet, og bloggere framstår som nye og viktige premissleverandører. Det er med andre ord etablert et alternativt politisk rom som ikke fordrer fysisk tilstedeværelse. Vi vet foreløpig lite om dette virtuelle og individualiserte politiske engasjement. Det vi vet er at rommet for politisk engasjement ikke nødvendigvis er knyttet til tradisjonelle møteplasser. Utviklingen viser med tydelighet at samfunnet har endret seg, og organisasjonene fyller ikke den samme funksjonen som sosial møteplass, som fritidsarena og som politisk påvirkningskanal.

I tillegg er kampen om unges tilmålte fritid hard, særlig når veien til samfunnsmessig integrering i økende grad går gjennom lange og tidkrevende utdanningsløp (se Ødegård og Engelstad 2003). Da er tradisjonell og langsiktig

organisasjonsdeltagelse der beslutningene skal gjennom et internt demokrati, tidkrevende og tungvint.

Vi har slik sett bare sett den spede begynnelsen av den potensielle kraften som ligger i sosiale mediers betydning som politisk mobiliseringskanal. Dette er et rom som inkluderer nye kanaler for deltagelse og innflytelse, og som bygger på individets rolle som forbruker, aktivist, meningsbærer m.m. Framveksten av slike tilleggsdemokratier forteller oss noe om både om dynamikken i de uformelle maktkonstellasjoner som finnes i et samfunn, og at vi må se utenfor de tradisjonelle rammene for å få hele bildet på unges politisk deltagelse og muligheter for innflytelse.

Samtidig er det viktig å minne om at til mer uformell makt ungdom får i samfunnet – jo større vil den manglende innflytelsen på politikken tradisjonelle område oppleves. Dette gir også begrepet *avmakt* en ny dimensjon. Som Engelstad (2010) påpeker, springer ikke avmakt nødvendigvis ut i fra en underordnet posisjon – men opplevelsen av ikke å bli hørt. På mange måter kan det se ut som at ungdoms nye engasjement ikke passer inn i det gamle demokratiet. Dermed passer heller ikke det politiske kartet med ungdommens terreng.

Når kartet ikke passer med terrenget. Drøftelse

Tema for dette notatet har vært ungdoms muligheter for deltagelse og makt gjennom fire definerte politiske institusjoner: Ungdomspolitiske partier, interessepolitiske ungdomsorganisasjoner, enkeltsaksorientert deltagelse og kommunale ungdomsråd. Som innramming for å belyse dette har jeg brukt begrepet “medborgerskap”. Dette begrepet åpner for å synliggjøre ikke bare faktisk deltagelse og innflytelse, men også de *mulighetene* – eller mangel på muligheter — individene har til å delta og ha en stemme i samfunnslivet. Når perspektivet i særlig grad er anvendbart på ungdom, handler dette om at man også er opptatt av hvordan enkeltmennesker og grupper kan delta og påvirke samfunnsinstitusjonene i en nedenfra og opp-bevegelse – ikke bare gjennom formelle politiske institusjoner og gjennom lovregulerte rettigheter som eksempelvis stemmerett. Dette synliggjør også at *ressurser* — individuelle så vel som kollektive – er nøkkelen til at alle skal ha like muligheter til å delta i politiske aktiviteter - og til å påvirke samfunnet rundt seg.

I denne avsluttende drøftelsen gjentas notates tre hovedspørsmål: Hvor tilgjengelige synes de politiske institusjonene å være for ungdom? På hvilken måte kan disse bidra til å gi unge politisk makt og innflytelse? Og til slutt: Er noen typer av deltagelse “bedre” enn andre – og i så fall – på hvilken måte? Dette er utgangspunktet for drøftelsen – som i korte trekk kan oppsummeres slik: På den ene siden har ungdoms institusjonelle makt blitt svekket, mens på den andre siden har deres individuelle makt gjennom formelle rettigheter og uformelle mekanismer blitt styrket. En konsekvens av dette er at makten individualiseres, med de mulige følger dette har for et ytterligere skjevfordelt deltagelses- og innflytelsesmønster. På bakgrunn av dette blir det tatt til orde for å styrke andre sekundære sosialiseringssagenter – og utvikle en demokratipolitikk der man har en pågående drøftelse av hvordan styrke relasjonen mellom myndigheter og unge samfunnsborgere.

Svekket institusjonell makt

Ungdoms deltagermønster er i bevegelse, der interessen for de tradisjonelle politiske arenaer har vært synkende. Dette betyr at de aktivitetene som er knyttet opp mot deltagelse og påvirkning i det store demokratiet – grunnlagt på valgte representanter og med et autonomt forhold til makteliten – svekkes. Omvendt kan det konstateres en stigende interesse for deltagelse i lokale aktiviteter uten en nasjonal organisasjonsstruktur. Flere demonstrerer, skriver under på navneopprop – og aktiviteten er knyttet til en bestemt situasjon som ofte berører eget hverdagsliv. Der og da – i dette lille demokratiet – kan mobilisering i mer eller mindre uformelle nettverk være effektivt. Dette betyr at de klassiske representative idealer, der det brede lag av befolkningen organisatorisk støtter opp under en valgt ledelse, ser ut til å bli avløst av et deltagerdemokratisk ideal. Her utgjør folkets *direkte* deltagelse dynamikken i de politiske prosesser.

Denne utviklingen mener Goul Andersen (2004) har bidratt til at bindeledet mellom borgerne og myndighetene forvitrer. Når bindeledet forvitrer – forvitrer også de tradisjonelle kommunikasjonsformene. Dermed svekkes toveiskommunikasjonen mellom borgerne og de politiske institusjonene. Ser vi tilbake på det politiske kretsløpet presentert på side 9 — svekkes med andre ord ungdoms institusjonelle innflytelse på politikken utforming (relasjon 5). Dette møter støtte også i forskningen. Andelen barne- og ungdomslag som opplever å *ikke* bli tatt hensyn til av de myndighetene de har kontaktet, har økt gjennom en 20-års periode (Wollebæk 2006). Det er i tillegg langt flere barne- og ungdomslag enn voksenlag som opplever en slik manglende responsivitet fra myndighetenes side (ibid.). En dreining i organisasjonslandskapet fra samfunnsretta til medlemsretta organisasjoner har forsterket svekkelsen av den institusjonelle innflytelsen. Utviklingen har ført til et lavere konfliktnivå mellom organisasjonene og myndighetene. Dette har sammenheng med at sakene organisasjonene løfter fram, i økende grad blir avgjort på forvaltningsnivå, ikke på politisk nivå, som tidligere. En slik utvikling er tydelig på barne- og ungdomsfeltet (Wollebæk 2006). Dette svekker også organisasjonene som kritiske korrektiv til den politiske makteliten. Fra 1980 til 2000 har det i tillegg vært en dreining bort fra formelle former for kontakt og til et mer uformelt kontaktmønster mellom organisasjoner og myndigheter (Aars 2010). Dette er uheldig for ungdom, som på politikken område beveger seg på et terreng der de voksne har definisjonsmakten. Det er nok heller ikke tenåringer middelaldrende politikere og byråkrater prioriteter å bygge uformelle nettverk med.

Styrket individuell makt

Ungdoms lovfestet individuelle rettigheter synes å øke. Retter vi blikket mot den mer uformelle innflytelsen, har dette handlingsrommet utvidet seg. Parallelt som de tradisjonelle politiske institusjonene taper terreng etableres nye kanaler for politisk aktivisme som er nærmere folks hverdagsliv. Selv om de tradisjonelle institusjonene ikke har samme kraft som tidligere til å myndiggjøre folket, kan disse nye kanalene i det lille demokratiet — som ad-hoc grupper, aksjoner, underskriftskampanjer — gi nye muligheter for å påvirke samfunnet rundt seg. Disse er godt hjulpet av medias økende betydning som sosialiseringssagent og påvirkningskanal. Bratland (2008) mener at samspillet mellom media og politiske aktører er avgjørende for å sette nye temaer på dagsorden. Dette har bidratt til også å sette den politiske makten under konstant press (Østerud 2002). For enkeltindividet vil deltagelse i den offentlige debatt gi en viktig symbolsk makt gjennom den mediebaserte produksjonen av tillit og anerkjennelse. Slik sett kan medialiseringen av politikken ha bidratt til å “myndiggjøre” borgerne som politisk premissleverandør (Bratland 2008), også gjennom de mer uformelle kanalene.

Når politiske fellesskap endres

Den tradisjonelle forskningen gir klare hentydninger om at ungdoms politiske deltagelse bærer preg av i økende grad å være individorientert framfor kollektivt orientert — hvor målet er å realisere egne individuelle behov framfor samfunnets (se blant annet Andersen 2011, Østerud m. fl 2003). Dette gir antagelser om at motivene bak deltagelsen er utelukkende å mele sin egen kake. Et slikt perspektiv er i beste fall en forenkling. Det en slik fortolkning taper av syne, er hvordan politikken i svært liten grad er innrettet mot nye målgrupper og nye generasjoner. En utvikling der borgerne i økende grad velger å engasjere seg i aktiviteter som er løsrevet fra kollektive rammer som målbærer en tradisjonelle politisk dagsorden, handler i følge den tyske sosiologen Ulrich Beck (Beck 1998) om at de demokratiske institusjoner ikke møter de spørsmål og utfordringer unge i dag står overfor. Dermed utvikles nye politiske dagsordener som er nærmere de unges hverdagsliv. Den britiske sosiologen Anthony Giddens (1991) snakker om 'life politics', en annen britisk samfunnsviter, David Marsh (2007), kaller det unges 'lived experience'. Begge begreper viser til en dreining i individenes politikkforståelse, der skillet mellom det offentlige og private utviskes. Det er slik sett de unges egne fortellinger og erfaringer i hverdagen som danner grunnlaget for deres deltakelsesmønster, og i dette bildet velges de tradisjonelle politiske institusjonene bort:

Activities that have conventionally been associated with good citizenship for adults, such as engaging in political discussion or joining a political party, are relatively unimportant for young citizen (Torney-Purta og Amadeo 2003, 270).

De tradisjonelle politiske kartet passer med andre ord ikke lenger inn i unge mennesker politiske terreng. Dagsorden er ikke gjenkjennbar, de tradisjonelle kanalene er ikke tilgjengelige eller relevant, og nye rom og kanaler for meningsutveksling og aktivisme etableres.

Så til notatets siste spørsmål: Er en type deltagelseskanal bedre enn en annen? Det er naturligvis umulig å svare på, da de ulike deltagelseskanalene fyller ulike viktige funksjoner i vårt demokrati. Men kan for eksempel politiske deltagelse gjennom lokale aksjoner eller lokale ungdomsrådene erstatte de mer tradisjonelle organisasjonskanalene? Nei. De vil aldri kunne være en erstatning, bare et supplement, basert et deltagerdemokratisk ideal framfor et representativt ideal. Problemet med arenaene knyttet opp mot det lille demokratiet, er i følge Andersen (2011) at deltagelsen ofte snevres inn til å omfatte individuelle brukerinteresser knyttet til offentlige velferdstilbudet. I tillegg er det svært få ungdommer i hver kommune som har reell adgang til å være med i lokale ungdomsråd, og medlemmene i rådet er i tillegg svært sjelden valgte representanter av større grupper unge – og slik sett i realiteten representerer kun seg selv. At ungdom synes å ha fått svekket sin institusjonelle makt til å påvirke i den store politikken, er ikke en utfordring ungdomsrådene – eller lokale aksjonsgrupper – kan løse. Det er imidlertid viktig å ha i mente det Petersson og kollegaer (1989, 85-90) påpeker: Det store demokratiet utelukker ikke det lille – og vice versa. Det råder ett intrikat forhold mellom dem, og de kan ikke ses på som motpoler eller to utelukkende kategorier. Mye av den politiske virkeligheten bærer preg av å være en mix mellom de to. For selv om den institusjonaliserte politiske samtalen framstår som svekket – har det samtidig innenfor offentlighetens rammer kommet nye muligheter til å være en del av denne. Nye sosiale medier, avisenes fokus på å få fram unge stemmer – og tilgangen på politisk informasjon, er eksempler på noen positive utviklingstrekk. Man er i mindre grad avhengig av å være tilsluttet et parti eller sterk organisasjon for å utrykke sin mening. Disse nye kanalene kan styrke ungdom uformelle tilgang til innflytelse. Når det er sagt er det viktig å merke seg de svenske maktutredernes klare poeng: Drømmen om det lille demokratiets seier over det store, er ensbetydende med drømmen om demokrati uten politikk (Petersson et al. 1989). Demokratiet bygger nemlig på at folket er villig til å ta på seg tillitsverv i politiske partier og i andre organisasjoner som utgjør viktige institusjoner i vårt folkestyrt demokrati. Dersom ungdoms sviktende deltagelse i politiske organisasjoner fortsetter, vil dette på sikt kunne sette demokratiet under press. Økt avstand mellom den politiske makteliten og folket kan føre til en svekket kontroll med de politiske prosesser. Det er også de politis-

ke institusjonene som garanterer rettigheter og sikrer stabilitet for demokratiets normgrunnlag. Dersom disse taper oppslutning og legitimitet, forvitrer også grunnlaget for den øvrige demokratiske deltagelsen (Engelstad 2005, 109).

Elitisering av demokratiet

En dreining bort fra en institusjonell og mot en individuelt orientert politisk deltagelse – løsrevet fra formelle, representative nettverk — vil kunne forsterke et skjevfordelt deltagelsesmønster. Vi vet at politisk interesse, engasjement og deltagelse smitter over fra foreldrene til deres barn. De barn som gjennom primærfamilien blir eksponert for politiske samtaler og diskusjoner, vil også i større grad ta del i den politiske utviklingen av samfunnet når de blir gamle nok. Politisk interesse og organisasjonsdeltagelse følger med andre ord sosioøkonomiske skillelinjer, og det skjevfordelte deltagelsesmønsteret reproduseres hos de unge.

Når makt, autonomi og innflytelse blir ulikt fordelt, bør det være unødvendig å poengtere at en viktig utfordring er å gripe fatt i de strukturelle skjevheter som gir ungdom ulike posisjoner i et tilsynelatende likhetsorientert samfunn. Dersom de politiske aktive i økende grad tilhører gruppen av privilegerte unge, kan følgene bli en “elitisering” av demokratiet, der det er de privilegertes krav, ønsker og innspill som utgjør rettesnoren for politiske tiltak og prioriteringer. En slik utvikling tilsier økt avmaktsfølelse i de deler av ungdomsbefolkningen som ikke har de samme forutsetningene til å bli hørt.

Som et grunnleggende premiss både for den politiske sosialiseringprosessen og de systemdannende betingelsene, ligger troen på at tidlig demokratisk deltagelse og skoloring vil gi unge ressurser som er avgjørende for aktiv samfunnsdeltagelse — også som voksen (se Hooghe 2004, Franklin 2004). Sannsynligheten for at man deltar i formingen av det samfunnet man er en del av, synes med andre ord å være større dersom man har blitt eksponert for gode sekundære sosialiseringssagenter i ungdomsårene. Det å styrke de unges ressurser gjennom kollektive tiltak synes med andre ord å være et steg i riktig retning for å myndiggjøre dagens unge.

I den sammenheng kommer man ikke utenom skolen som demokratiforbedrende arena. Gjennom den internasjonale studien ICCS (International Civic and Citizenship Education Study), måles blant annet ungdomsskoleelevers demokratiske beredskap og engasjement. I denne sammenheng er det særlig interessant at studien viser at norske skoleelever støtter opp under demokratiets “harmoniserende perspektiver” – knyttet til retten å ytre seg, retten til frie valg m.m. Parallelt er det en betydelig gruppe ungdomsskoleelever som betrakter demokratiets mer konfliktorienterte rolle — eksempelvis retten til å

kritisere offentlige myndigheter — som noe de ikke støtter opp om. Som forskerne Mikkelsen og Fjeldstad skriver: “Dette aktualiserer etter vår oppfatning en sterkere oppmerksomhet på kritisk tenkning i skolen” (2011, 271). Det er grunn til å tro at også unge organisasjonsmedlemmer i mindre grad enn tidligere generasjoner blir eksponert for kritisk tenkning da det de konflikt- og samfunnsretta organisasjonen har tapt terreng de siste tiårene (Christensen et al. 2011).

En viktig forutsetning for politiske deltagelse er å ha kunnskap om det politiske systemet, hvordan det fungerer og dets spilleregler. ICCS-studien viser at elevene framviser svært svake kunnskaper på dette området, som eksempelvis maktfordelingen mellom nasjonalforsamling og domstolene, pressgruppers uavhengighet av politiske partier m.m. At færre deltar i partier og interessepolitiske organisasjoner, vil bidra til en ytterligere svekkelse av denne kunnskapen blant dagens unge. Dette er argumenter for å styrke ulike deler av demokratiopplæringen gjennom skolen.

Et demokrati må bevegges for å bevares. En side av saken er å gi unge nødvendige ressurser slik at de har muligheten til å delta. En annen side av samme sak er å sikre at de unges deltagelse møter gjenklang hos politiske myndigheter — at de blir hørt. Tradisjonelt har bekymringen vært knyttet til ungdoms sviktende deltagelse, ikke sviktende innflytelse. I en tid hvor offentlige myndigheter arbeider for å inkludere unge i politikken, er det behov for en grundig drøftelse rundt demokratiets rammevilkår for å gi unge muligheter for både å delta — og ha innflytelse. Dette handler også om det politiske apparatets evne, vilje og kompetanse til å motta de alternative stemmene som finnes der ut. Det bør derfor legges opp til å diskutere en politikk for ”democratic renewal” — eller demokratipolitikk — som svenskene kaller det (Petersson 2007, 10). Dette må være en debatt som løftes utover de tradisjonelle rammene, som de siste årene har begrenset seg til prosedyreendring av de allerede etablerte deltagelsesformene – som ungdomsråd og stemmerett for 16-åringer.

Litteratur

- Aars, J. (2010). Stadig like ungdommelig! Frivillig innsats blant unge mennesker. *Frivillig organisasjonsliv i Norge. Ny kunnskap - nye spørsmål*. Røde Kors konferansesenter: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor, Brukerkonferanse 28.10.2010.
- Amnå, E., T. Englund og C. Ljunggren 2010. Skolor som politiska arenor *I: Skolverket (ed.) Skolor som politiska arenor. Medborgarkompetens och kontrovershantering* Stockholm: Skolverket.
- Andersen, J. (2011). På jakt efter det politiske fælleskab. <http://www.samf.aau.dk/~johannes/demdirek.htm>. Aalborg: Det samfundsvidenskabelige fakultet, Aalborg universitet.
- Barne- Og Likestillingsdepartementet (2007). *Forskrift om tilskudd til frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Beck, U. (1998). *Democracy without enemies*. London: Polity Press.
- Berglund, F. og B. Aardal 2007. Politisk deltagelse - håp for nye generasjoner? *I: Aardal, B. og I. J. Holth (eds.) Norske velgere: en studie av stortingsvalget 2005*. Oslo: Damm.
- Berglund, F., Ø. Kleven og K. Ringdal 2008. Political activism. *I: Ervasti, H., T. Freidberg, M. Hjerm og K. Ringdal (eds.) Nordic Social Attitudes in a European Perspective*. London: Edvard Elgar.
- Bhatti, Y. og K.M. Hansen (2010). Valgdeltagelsen blandt danske unge. København: Institutt for Statskundskap, Københavns Universitet.
- Bratland, E. (2008). *Medienes makt og rolle. Hva kan vi lære av miljødebatten i Norge*. Nesna: Høgskolen i Nesna.
- Christensen, D.A., K. Strømsnes og D. Wollebæk (2011). *Organisasjonene i Hordaland 1999-2009*. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Egeberg, M., H. Sætren og J.P. Olsen 1978. Organisasjonssamfunnet og den segmenterte stat. *I: Olsen, J. P. (ed.) Politisk organisering. Organisasjonsteoretiske synspunkt på folketyre og politisk ulikhet*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Ekman, J. og P. Zetterberg 2010. Svenska 14-åringars medborgarkompetens. En analys av elevenkäten i ICCS-undersökningen. I: Skolverket (ed.) *Skolor som politiska arenor. Medborgarkompetens och kontrovershantering*. Stockholm: Skolverket.
- Elster, J. 1983. Offentlighet og deltagelse. To teorier om deltakerdemokratiet. I: Berg, T. (ed.) *Deltakerdemokratiet: teori og praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Engelstad, F. (2005). *Hva er makt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Engelstad, F. og G. Ødegård 2003. Makt, mening og motstand blant unge. I: Engelstad, F. og G. Ødegård (eds.) *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Fahmy, E. 2005. Engaged Cynics? Young People's Involvement in Politics and Decision-making in the UK. I: Pole, C., J. Pilcher og J. Williams (eds.) *Young People in Transition. Becoming Citizens?* New York: Palgrave Macmillan.
- Fahmy, E. (2006). *Young Citizens: Young People's Involvement in Politics and Decision Making*. Aldershot: Ashgate.
- Franklin, M.N. (2004). *Voter Turnout and The Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gambetta, D. (1987). *Were they pushed or did they jump? Individual decision mechanisms in education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goul Andersen, J. (2004). *Et ganske levende demokrati*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Goul Andersen, J. og J. Hoff 1995. Lighed i den politiske deltagelse. I: Madsen, M., H. J. Nielsen og G. Sjöblom (eds.) *Demokratiets mangfoldighet. Tendenser i dansk politik*. København: Forlaget Politiske Studier.
- Hooghe, M. (2004). Political Socialization and the Future of Politics. *Acta Politica*, 39, 331-341.
- Johansson, S. (2007). *Dom under trettio, vem bryr sig och varför? Ungdomars värderingar och politiska deltagande*. Göteborg: CEFOS och Förvaltningshögskolan.
- Karlsen, R. 2008. Online & Undecided. I: Karlsen, R. (ed.) *Election Campaigns and New Media Technology. A Closer Look at Campaigning in Norway*. Oslo: Institutt for statsvitenskap.
- Levinsen, K. 2003. *Unge politiske værdier - i et generationsperspektiv*. Syddansk Universitet.
- Lidén, H. 2003. Ungdomsråd - politisk lekestue? I: Engelstad, F. og G. Ødegård (eds.) *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Lidén, H. og G. Ødegård (2002). *Ungt engasjemen. Ungdoms samfunnsengasjement og lokalpolitiske deltagelse*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring.
- Lorentzen, H. (2004). *Fellesskapets fundament: sivilsamfunnet og individualismen*. Oslo: Pax.
- Marsh, D., T. O'toole og S. Jones (2007). *Young People and Politics in the UK*. New York: Palgrave Macmillan.
- Martinussen, W. (2003). *Folkestyre? Politisk medborgerskap i Norge over den siste generasjonen*. Oslo: Makt- og demokratiutredningen 1998-2003.
- Matthews, H. (2001). Citizenship, Youth Councils and Young People's Participation. *Journal of Youth Studie*, 4, 301-318.
- Melucci, A. (1996). *Challenging codes: collective action in the information age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mikkelsen, R. og D. Fjeldstad 2003. Skole og demokratiopplæring. I: Engelstad, F. og G. Ødegård (eds.) *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Mikkelsen, R., D. Fjeldstad og J. Lauglo (2011). *Morgendagens samfunnsborgere. Norske ungdomsskoleelevers presentasjoner og svar på spørsmål i den internasjonale demokratiundersøkelsen ICCS*. Oslo: Institutt for lærerutdanning og skoleforskning, Universitetet i Oslo.
- Norris, P. (2002). *Democratic Phoenix. Reinventing Political Activism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Norris, P. (2003). *Young People & Political Activism: From the Politics of Loyalties to the Politics of Choice?* Cambridge: Harvard University, Report for the Council of Europe Symposium, 27-28 November.
- Olsen, J.P. og H. Sætren (1980). *Aksjoner og demokrati*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Petersson, O., G. Blomberg og A. Westholm (1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Schlesinger, J.A. (1994 [1991]). *Political parties and the winning of office*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Sivesind, K.H. (2006). Endringer i barne- og ungdomsorganisasjonene. *Institutt for samfunnsforskning*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Sivesind, K.H. og G. Ødegård 2003. Makt i de frivillige hender: skaper frivillige ungdomsorganisasjoner engasjerte samfunnsborgere? I: Engelstad, F. og G. Ødegård (eds.) *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Skimmerli, M. (1999). *Medvirkning for barn og unge i lokaldemokratiet. Kartlegging og analyse av barne- og ungdomsråd i norske kommuner*. Trondheim: NTNU.
- Sou (1999:12). *Civilsamhället som demokratins arena*. Stockholm: Statens offentliga utredningar.
- Stortingsmelding (2003-2004:49). *Mangfold og inkludering. Ansvar og frihet*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartementet.
- Strømsnes, K. (2003). *Folkets makt: Medborgerskap, demokrati, deltakelse*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Sörbom, A. (2002). *Vart tar politiken vägen? Om individualisering, reflexivitet och görbarhet i det politiska engagemanget*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Teige, K.H. 2005. *Unge medborgere? En kvalitativ analyse av demokratisk opplæring, medborgerskap og politisk engasjement hos medlemmer i norske ungdomsråd*. NTNU.
- Torney-Purta, J. og J.-A. Amadeo (2003). A cross-national analysis of political and civic involvement among adolescents. *Political Science & Politics*, 36, 269-274.
- Torpe, L. 2000. Foreninger og demokrati. I: Andersen, J. G., L. Torpe, J. Andersen (ed.) *Hva folket magter. Demokrati, magt og afmagt*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Torpe, L. og J. Goul Andersen 2000. Tilskuerdemokrati eller deltagerdemokrati? I: Goul Andersen, J., L. Torpe og A. Johannes (eds.) *Hvad folket magter. Demokrati, magt og afmagt*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Vestel, V., T. Øia og G. Ødegård (2003). *Veien til makta og "det gode liv"? Evaluering av medvirkningsarbeidet blant unge i Porsgrunn kommune*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring.
- Vogel, J., E. Amnå, I. Munck og L. Häll (2003). *Associational life in Sweden. General Welfare Social Capital Training in Democracy*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Wollebæk, D. (2001). Modernisering av organisasjonssamfunnet. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 1, 69-87.
- Wollebæk, D. 2006. Barne- og ungdomsorganisasjonene i lokaldemokratiet. i *NOU 2006:13. Fritid med mening. Statlig støttepolitikk for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Wollebæk, D. og P. Selle (2002). *Det nye organisasjonssamfunnet. Demokrati i omforming*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Wollebæk, D., P. Selle og K. Strømsnes (2008). *Endringsprosesser i norsk frivillighet: En kunnskapsoversikt*. Bergen: Rokkansenteret.
- Wyn, J. og R. White (1997). *Rethinking youth*. London: Sage.

- Ødegård, G. (2003). Samfunnsengasjement blant dagens unge. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 3, 89-98.
- Ødegård, G. 2006a. Ungdom og demokrati. i *NOU 2006:13. Fritid med mening. Statlig støttepolitikk for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Ødegård, G. 2006b. Ungdom og frivillig organisering i Norge. i *NOU 2006:13. Fritid med mening. Statlig støttepolitikk for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Ødegård, G. (2007a). Political socialisation and influence at the mercy of politicians. A study of a local participation project amongst youth in Norway. *Young*, 15, 273-297.
- Ødegård, G. 2007b. Troløs ungdom. Endringer i ungdoms deltagelse i frivillige organisasjoner fra 1992 til 2002. I: Strandbu, Å. og T. Øia (eds.) *Ung i Norge. Skole, fritid og ungdomskultur*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Ødegård, G. (2010). *Motløs ungdom? Nytt engasjement i et gammelt demokrati*. Oslo: Akademisk publisering.
- Ødegård, G. og F. Engelstad 2003. Ungdomstid - i konformitetens randsone. I: Engelstad, F. og G. Ødegård (eds.) *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Ødegård, G.A., Jacob (2011). *Ungdom, valgdeltagelse og stemmerett. En kunnskapsoversikt*. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Østerud, Ø. (2002). Den fragmenterte makten. *Dagbladet 2. januar*.
- Østerud, Ø., P. Selle, F. Engelstad og Makt- Og Demokratiutredningen 1998-2003 (2003). *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal akademisk.